

Enikő PÁL
Universitatea Sapientia

DOI: <https://doi.org/10.35923/AUTFil.63.20>

„Lasciate ogni speranza, voi ch’entrate!”
(Dante Alighieri, *Divina Commedia*, cânt. III, vers. 9)

Intrarea. Lucrarea monumentală intitulată *Biolingvistică. Constituirea și funcționarea limbajului uman*, semnată de Alexandru Gafton, aduce o contribuție semnificativă la înțelegerea relației profunde dintre biologie (materie vie a naturii) și limbajul uman (construct social artificial). Caracterul său impunător este dat nu doar de proporțiile materialului cules, cele două volume însumând peste 800 de pagini, ci, mai ales, de modalitatea cuprinzătoare a abordării fenomenului studiat. Cu toate că pietrele de temelie pe care se ridică lucrarea nu sunt inedite în literatura de specialitate a unuia sau a altuia dintre domeniile de știință aferente, cartea de față se distinge ca fiind deschizătoare de drumuri, pe teren românesc, în domeniul interdisciplinar al biolingvisticii, oferind o perspectivă integratoare a modului în care facultatea limbii, specifică omului, este modelată de mecanisme biologice fundamentale.

Dacă în literatura anglo-saxonă abordarea „bio-lingvistică” dăinuie de ceva vreme, fiind pornită odată cu Chomsky și fructificată ulterior de numeroși oameni de știință, devenind un adevărat *trend* în cercetările lingvistice din străinătate¹, în literatura românească de specialitate este prima lucrare de acest gen, conectând lingvistica românească la rețeaua internațională. Observațiile sporadice, adesea intuitive, care răzbat din cele câteva studii românești care reflectează tangențial, într-o formă sau alta, asupra conexiunilor complexe dintre evoluția biologică și dezvoltarea limbajului (Pușcariu, 1937, 1976, 1994; Philippide, 2011, 2015; Ivănescu, 2000)² se încheagă, în cartea de față, într-un tot unitar, capabil a oferi explicații sprijinite de stadiul actual al științei și a deschide noi orizonturi în căutarea unor răspunsuri cât mai aproape de realitate.

Deschiderea de drum, prin lansarea unei noi perspective sau, în orice caz, prin readucerea în atenție a unor aspecte esențiale, dar de mult abandonate, pe cât de nobilă, pe atât de anevoioasă este. Sfidând încercările la care un asemenea angajament poate pune oricare cercetător, autorul și-a asumat această sarcină temerară, cu îndrăzneala pornită dintr-un vast bagaj de cunoștințe capabil a alimenta întreprinderea unui astfel de demers, dar și cu responsabilitatea și smerenia față de știință. Mărturisirea cu sinceritate a posibilității eșecului „strădaniilor de a obține înțelegerea reală, amplă, clară și profundă a componentei ce ține de științele naturii, aflate în ascendența lingvisticii” (p. 15) nu vine

¹ Printre lucrările care tematizează, încă din titlu, problematica se numără: Lightfoot, 1982; Jenkins, 2000; Givón, 2002; Di Sciullo & Boeckx, 2011, ca să menționăm doar câteva. Pentru o sinteză a cotiturii pe care o reprezintă biolingvistica în cercetări vezi Stroik & Putnam, 2013. Există și o revistă cu acces liber dedicată „cercetărilor științifice în domeniul lingvisticii orientate spre biologie”, care poartă denumirea de *Biolinguistics*, înființată în 2007 (vezi: <https://bioling.psychopen.eu/index.php/bioling> – accesat pe 30.01.2025).

² Nu intenționăm să oferim o listă exhaustivă a lucrărilor care ating problematica, am dorit doar să-i menționăm – în filiație cronologică – pe cei mai importanți autori, punctând, prin câteva opere ale acestora (nu toate!), câteva momente reprezentative în discutarea problematicii la care se aliniază și cartea de față, culminându-le.

decât a întâri convingerea că această lărgire a perspectivei este singura cale prin care se poate nădăjdi a explica constituirea și funcționarea limbajului uman. Dacă încercările anterioare de elucidare a acestei problematici au trebuit „să lase orice speranță” odată ajunse la „poarta” prin care nu se putea pași fie din cauza precarității nivelului de cunoaștere în acel moment, fie din cauza viziunii fracturate și înguste care a dus la polarizarea pozițiilor, iar singura modalitate de a ieși din impas era calea de întoarcere spre alte centre de interes, lăsând chestiunea să treacă în uitare, cartea de față reia efortul de a pătrunde în nebulosul emergenței limbajului uman, reușind nu numai să treacă pragul prin truda de a surprinde complexul potențial anatomo-fiziologic și neural care stă la baza comportamentului biosocial al limbajului uman (gestual și vocal-articulat), ci arătând, în același timp, că Adevărul, chiar de ar rămâne de necuprins în totalitate, cu siguranță se află undeva la capătul drumului început aici.

*

„Le désordre est simplement l'ordre que nous ne cherchons pas.”
(Henri Bergson)

Configurația edificiului. Pilonii care susțin lucrarea sunt de o forță impresionantă nu doar prin rigurozitatea științifică a problemelor tratate, ci și datorită faptului că elementele constitutive ale cărții se structurează într-o ordine extrem de bine gândită și, în același timp, se edifică într-un mod accesibil, ceea ce o face valoroasă atât pentru specialiști (ai unor domenii mai mult sau mai puțin restrânse), cât și pentru cei neinițiați (cunoscători de biologie și/sau de lingvistică, preocupați de temă, dar fără o pregătire de specialitate solidă).

Firește, ne referim aici la accesibilitatea modului de dispunere a materialului, nu la accesibilitatea conținutului propriu-zis, în toată complexitatea acestuia. Adevărata înțelegere, și în profunzime, a aspectelor discutate necesită, pe alocuri, o pregătire de specialitate mai substanțială și stăpânirea terminologiei aferente. Eventualele dificultăți care pot surveni în pătrunderea „particularului” nu exclud însă posibilitatea conturării unei imagini de ansamblu asupra chestiunii în discuție, fie și la nivelul unei comprehensiuni mai generalizante. Astfel, de pildă, dacă cititorul, neinițiat fiind, nu are acces efectiv la substanța ideilor din unele pasaje, precum în: „Acestea se întemeiază [...] pe expresia rețelelor genice și pe o arhitectură cerebrală caracterizată de bucle corticostriatotalamice și proiecții directe de la neuronii corticali la motoneuronii din trunchiul cerebral (care controlează organele vocale).” (p. 623), asta nu îl împiedică să înțeleagă ideea de bază discutată în capitolul respectiv. Lucrul acesta se datorează și faptului că, deși (sub)capitolele se succed într-o înlănțuire logică gradată, fiecare (sub)capitol reprezintă o unitate de conținut perfect inteligibil (și) în sine, având o coerență internă care structurează materialul în jurul unor aspecte-cheie care tind să epuizeze tema vizată.

Tratarea originii și devenirii limbajului uman, chestiuni aflate la granița dintre biologie, lingvistică și filosofie, se structurează în două volume (*Partea I* și *Partea a II-a*), însă, în esență, ele se concentrează în jurul a trei subiecte de interes major: 1) fundamentarea (care argumentează tema în „conjuncția științelor”, susținând „caracterul pivotal al evoluționismului”, pe de o parte, și piesele-cheie care se desprind din teoria bazei articulatorie, punctul de pornire al întregii cercetări, pe de altă parte); 2) materia vie în evoluție (care discută probleme de genetică și epigenetică, cu reflecții asupra organizării și

funcționării genelor, a sistemicității materiei, a eredității și a rolului mediului în aceste procese); și 3) limbajul vocal-articulat (cu origini în comunicarea simptomatică și gestuală, trecându-se în revistă temeliile biosociale ale emergenței limbajului uman, deprinderea vorbirii, incluzând nu numai fenomenul bilingvismului la om, dar și comunicarea la animale, de ex. la păsări).

Aceste trei secțiuni poartă titluri extrem de sugestive și plastice, care mulează rigurozitatea științifică a prelucrării materialului într-o concepție armonioasă, lăsând să se întrezărească în limbajul specific științelor exacte și vâna unui filolog desăvârșit. Astfel, titlurile *Cartea cărții*, *Cartea naturii* și *Cartea limbajului*, dincolo de menirea de a structura datele teoretice, empirice și factuale aparținând diverselor ramuri ale științei, rezonează și cu domeniul cuprinzător al istoriei culturii, evocând, pe alocuri, și textul biblic. O asemenea trimitere se face, de pildă, prin alegerea cuvântului ebraic „Șibolet” ca titlu al capitolului dedicat cauzelor diversității lingvistice.

Îmbinarea echilibrată a laturii „exacte” cu cea „umană” (în sensul căutării de răspunsuri în științele reale, ale naturii, reunite într-un demers interpretativ, hermeneutic – dar al omului de știință!) se reflectă și în citatele, în limbi străine, din cugetările unor savanți din diverse domenii, filosofi și literați (de la Vergilius și Toma D'Aquino, la Leibniz și Hesse, până la Darwin, Einstein, Skinner, Mandela, Hawking și mulți, mulți alții), cu care lucrarea este presărată. Aceste formule, alese cu multă grijă, plasate la începutul capitolelor au menirea de a surprinde, în mod frapant, ideea centrală a capitolului în care urmează să pășească cititorul și, în același timp, dau dovadă de erudiția exemplară a autorului. Adicional, drept călăuză servesc și anteturile, regăsite în fiecare capitol, care sintetizează conținutul, funcționând ca o punere în temă.

De pildă, cap. VIII. „Mediul” debutează cu patru pasaje citate din B. F. Skinner, B. Lipton, H. Spencer și Hawking, după care urmează precizarea:

„Describe complexul care generează, conține și guvernează întreaga existență, determinantul de rang fundamental a tot ceea ce există. Conceptul este prezentat sub aspectele tipologic și al acțiunii, dimpreună cu factorii prin intermediul cărora acționează, cu varietățile prin care funcționează și cu modalități de acțiune a acestora. Totodată se arată chipul în care sunt astfel înrăurite entitățile ce-l populează și care îi aparțin.” (p. 193)³.

În lume există ordine dacă o creăm gândind chibzuit. În acest sens, nimic nu este de prisos în carte⁴, nici întâmplător ales. Toate subiectele dezbătute se așază în făgașul lor firesc, urmând o logică internă organică, fără a promova vreun (pre)construct mental preferențial. Conținutul este elaborat în spiritul științei, mânat de căutarea înțelegerii realității, cu scopul de a obține o reflectare mentală cât mai fidelă și cuprinzătoare a acesteia, iar structurarea și stilul expunerii ideilor se ghidează după principiile consecvenței, al exactității și clarității.

*

³ În alegerea tocmai a acestei secvențe particulare, nu s-a avut în vedere nicio ierarhizare de ordin calitativ ori preferențial al conținutului lucrării pe care o recenzăm. Reproducerea acesteia (în locul altora, la fel de reprezentative) vine doar din strădania noastră de a contura diversitatea aspectelor abordate în lucrare.

⁴ Chiar și situațiile în care unele secvențe de conținut se repetă sunt perfect justificate, întrucât, în locul unde apar, ele fie pregătesc terenul pentru teme ce urmează a fi discutate, fie amplifică ori nuanțează datele enunțate anterior, punându-le într-un alt context, într-o altă lumină. Astfel de reluări sporesc, în fapt, comprehensibilitatea și contribuie la creionarea unei imagini integratoare, un (*micro*) *corpus* propriu al chestiunii prezentate în acel loc.

„Nothing ever exists entirely alone; everything is in relation to everything else.”

(Buddha)

„Nothing in biology makes sense except in the light of evolution.”

(Theodosius Dobzhansky)

Dinăuntru. Coeziunea lucrării o dă concepția de bază care întrețese diferitele capitole și care este ghidată, pe de o parte, de principiile care guvernează și gestionează evoluția, și, pe de altă parte, de principiul conform căruia cunoașterea și înțelegerea realității nu pot rezulta din cercetarea separată a entităților. Pornind de la aceste premise, autorul construiește un întreg sistem conceptual (filosofic și științific) de amploare, în care adevărata înțelegere a unor probleme tratate, cel mai des, în cadrul filosofiei limbajului (cum ar fi originea limbii sau cauzele diversității lingvistice) este recalibrată, având germeii îndeosebi în biologie. Astfel, căutarea unor explicații plauzibile cu privire la acest subiect pornește (în *Partea I*, cap. II) de la discutarea suprapunerilor și a complementarității a două ipoteze mai vechi – cea a bazei articulatorie, pe de o parte, în care atenția era îndreptată îndeosebi către conformația și starea organelor (audio)articulatorie care guvernează activarea, exersarea și funcționarea limbajului, ca determinări anatomo-fiziologice (și neurale), și cea a deprinderilor articulatorii, pe de altă parte, în care se accentua rolul mediului (social/comunitar) în formarea habitudinilor articulatorie –, ambele orientări cercetate adesea intuitiv, urmând ca apoi să se examineze fundamentele acestor procese și stări. Plasarea chestiunii în cadrul mai larg al eredității epigenetice transgeneraționale, examinând procesul de la nivel molecular (diferențierea celulară, unicelulară și pluricelulară în sistemicitatea materiei vii), oprindu-se asupra genelor (codul genetic, ADN-ul, genomul, mutațiile etc.), a modificărilor epigenetice, urmând ca efectele mediului să fie tratate prin prisma evoluției (adaptative) în care selecția, la rândul său, joacă un rol important, inclusiv în transmisibilitatea structurilor, urmărește a depăși impasul la care s-a ajuns, în studiile anterioare, datorită imposibilității sau caracterului defectiv al argumentării unor aspecte esențiale, precum: 1) dacă organele articulatorie ale tuturor oamenilor sunt (potențial) identice, având determinări biologice ce țin de specia umană, în ansamblu, pot ele produce – cu aceeași performanță – vorbire în toate limbile speciei, indiferent dacă vorbitorul este nativ sau nenativ al limbii respective (iar, dacă nu, de ce nu)?; 2) dacă exersarea limbii într-o anumită manieră poate produce modificări în însăși conformația bazei biologice, cu alte cuvinte, dacă funcția poate modela organul, atunci această modelare vizează exclusiv individul în cauză, în limitele vieții acestuia, sau se poate transmite și la progenituri?; și mai mult decât atât, 3) dacă structurile sunt deosebit de stabile, dar totodată modelabile, reconfigurabile și schimbabile ca urmare a exercițiului și a transmiterii caracterelor dobândite, acest lucru nu se poate petrece în intervalul unei singure generații, ci pe parcursul mai multor generații (p. 26). În esență, incursiunile în diversele ramuri ale biologiei se fac prin prisma și în vederea elucidării acestor aspecte, context în care, în plan gnoseologic, biologia se intersectează cu lingvistica.

În acest sistem conceptual își fac loc nu numai idei noi sau mai puțin discutate, dar și termeni noi. Astfel, de pildă, arătând neajunsurile pe care le prezintă termenii de *bază de articulație* / *bază articulatorie*, în locul acestora, autorul propune denumirea de *complex audioarticulator* (CAA), care, după părerea noastră, satisface toate exigențele de a deveni consacrat în literatura de specialitate, întrucât aceasta surprinde mai bine realitatea și natura fenomenului denumit, înglobând deopotrivă organele audioarticulatorie și

sistemul neural care le deservește⁵.

Tratând, apoi (în *Partea a II-a*), temeliile biosociale ale emergenței limbajului uman, în care se încadrează subiecte, precum comunicarea simptomatică și gestuală, gestul articulator, secvențializarea intraspecifică, deprinderea vorbirii, inclusiv bilingvismul, la capătul drumului parcurs, autorul revine la punctul de plecare al cercetării arătat mai sus, datele științifice prelucrate de-a lungul demersului său permițându-i să formuleze concluzii pertinente.

Dintre acestea, edificatoare este, de pildă, observația că:

„În realitate, deși complexul audioarticulator este un tip de structură modulară anatomo-funcțională care la nivel de specie pare a deține o aceeași morfologie generală și aceleași capacități funcționale, concretizările structurale ale genofondului și întrebuintările produselor lui, dimpreună cu acțiunile de determinare și control, exercitate de factorii genetici, epigenetici și de mediu, nu au generat componente identice, așa cum, îndeobște, ele nu generează organisme identice. Dimpotrivă, este în natura lor să genereze asemănări și diferențe în sânul populațiilor speciei, apoi al comunităților populației și al indivizilor.” (p. 646).

Dincolo de valoarea informativă pe care i-o conferă diversele (sub)capitole consacrate fundamentelor biologice ale limbajului uman vocal-articulat, lucrarea are și o utilitate practică, aceea de a reuni în cadrul unei discuții toate coordonatele care – după stadiul actual al cunoașterii – țin de problema discutată, dar care adesea se găsesc dispersate în literatura de specialitate mai cu seamă a lingvisticii cognitive. Astfel, de pildă, examinând „temeliile biosociale ale emergenței limbajului” (în cap. XV), autorul assemblează toate piețele care vizează premisele apariției limbajului uman, începând de la bipedalitate, continuând cu eliberarea membrelor anterioare, coborârea laringelui, trecând în revistă apoi creșterea volumului cranian și a creierului, incluzând și sistemul neural și modulatorul genetic, rolul neuronilor-ogindă și al genei FOXP2, al ganglionilor bazali, cu o incursiune în teoria motorie etc., toate considerate sub aspectul proceselor evolutive care stau la baza gestului articulator⁶. Unele dintre aceste aspecte (nu toate!) constituie de multă vreme un focar de interes (și) pentru lingviști, însă ele erau, de multe ori, percepute ca fiind componente ale unei căi evolutive „mozaice” (Lieberman, 1984) sau modulare, conform căreia apariția limbajului vocal uman este rezultatul unei întâlniri întâmplătoare a unor dezvoltări evolutive independente, al unei serii de mici adaptări, în care transformarea tractului vocal, controlul respirației, precum și modificările motricității fine au fost de o importanță crucială (Lieberman, 2006). În această perspectivă modulară, limbajul uman emerge din evoluția abilităților cognitive anterior dezvoltate (modificate), apariția acestuia fiind un dat firesc⁷. Aceste considerente capătă o altă nuanță în cartea de față, în care biologicul se conjugă perfect cu socialul, arătându-se felul în care, pe lângă fondul genetic propriu-zis, pot fi acumulate și transmise, filogenetic și ontogenetic, diverse caractere dobândite în cadre sociale (vezi și considerațiile cu privire la concepte, precum ‘învățăre’, ‘tradiție’, ‘normă’).

De asemenea, în partea a II-a a lucrării, autorul oferă un cadru inovator și unor discuții

⁵ Vezi argumentarea autorului la p. 27.

⁶ Lucru și firesc dacă se are în vedere faptul că, în realitate, traseul de parcurs într-un astfel de demers urmează direcția „dinspre producătorul și determinantul sunetelor (organele articulatorie) către efect sau rezultat (sunete)” (p. 440).

⁷ Asupra teoriilor privind cadrele biologice ale originii / facultății limbajului vezi și Pléh, 2014.

care, în literatura de specialitate românească, nu au beneficiat de niciun interes în rândul lingviștilor și care, dacă s-au bucurat de vreo atenție din partea specialiștilor din alte domenii (îndeosebi biologi, ornitologi), ele au rămas în cercul acela restrâns, fără a discuta în amănunt legătura profundă între fenomenele observate acolo și limbajul uman. Se remarcă, în acest sens, capitolul intitulat „Necuvântătoare și ciripitoare” în care cântecul păsărilor și vorbirea oamenilor sunt puse în relație pe temeiul similitudinii comportamentului biosocial, dezvoltat pe cale evolutivă, cunoscând variații și variante, întemeiat pe bazele genetice, neurale și ale unor organe specializate, desprins și exersat într-o perioadă critică și în cadre comunitare, pe care îl numim „comunicare prin limbaj vocal-articulat”. Ideea în sine nu este cu totul nouă, ea emerge oarecum în chip firesc din valorificarea tezelor lui Darwin, care au dus la observarea faptului că „păsările și oamenii prezintă corespondențe, asemănări și elemente de identitate îndeajuns de ample și de profunde încât să îndemne la studii comparate” (p. 621), ba mai mult decât atât, „analogul cel mai potrivit al limbajului uman vocal-articulat îl constituie limbajul vocal-articulat al păsărilor cântătoare” (p. 621). Paralelismul stabilit nu se limitează însă la formularea unor constatări procurabile, fie și intuitiv, de la nivelul comportamental imediat observabil, cum ar fi caracterul motivat al secvențelor de gesturi articulatorie la om și la păsări, delimitabile sub aspect temporal în secvențe complexe dotate cu semnificație și organizate ierarhizat și modular, pe nivele, conform unor seturi de reguli sau existența unor variații intra- și interspecifice, determinate de mediu și de procesul învățării, ci întreaga discuție se plasează în cadrul structurii mai profunde a substratului genetic și a activității genelor (din ontogeneză). Astfel, dezvoltarea cântecului / vorbirii se investighează sub aspectul structurilor neurale, examinând creierele aviar și mamifer, arhitectura cerebrală asemănătoare a ariilor implicate în proces⁸, inclusiv la nivel molecular. Această bază morfologică se activează în chip diferit în procesul de învățare (vezi, de exemplu, rolul neuronilor-oglină sau perioada critică), care se face responsabil de transmiterea cunoștințelor, în mediu social, în modalitate culturală. Pe lângă mecanismele de percepere și de producere a sunetelor vocale folosite în procesul de comunicare, inter-relaționate pe temeiul celor menționate mai sus, se discută și un alt aspect: somnul, care atât la oameni, cât și la păsări, raportat la procesele învățării, „este crucial pentru constituirea, modelarea și consolidarea memoriei și a activității neuronale din procesul de formare a memoriei” (p. 635).

*

„Saber que no se sabe constituye tal vez el más difícil y delicado saber.”
(José Ortega y Gasset)

Înșirea. Unul dintre meritele deosebite ale acestei lucrări este capacitatea de a aborda teme de o complexitate considerabilă – precum apariția limbajului sau baza (epi)genetică a vorbirii – într-un sistem de gândire bine încheiat, cu raționamente solide, expuse într-un limbaj clar și precis. Întrebările referitoare la „fundamentele” și „formele de manifestare” ale vorbirii primesc, dacă nu răspunsuri definitive, în tot cazul, deschideri consistente și mai bine fundamentate științific ca în orice altă lucrare românească, pe această temă, de până acum. Acest fapt îl susține și voluminoasa bibliografie pe care se

⁸ „Astfel, în plan funcțional, rețelele neurale dezvoltate de către păsări sunt analoage ariilor corespondente din creierul uman (Broca și Wernicke), plasate în zone destul de similare cu regiunile corticale umane corespunzătoare și cu ganglionii bazali.” (p. 633).

sprijină lucrarea și care valorifică diverse domenii de cunoaștere într-o viziune pluridisciplinară. Prin contribuția sa la elucidarea condițiilor constitutive, existențiale, funcționale și ale devenirii limbajului gestual și vocal-articulat al omului, avem convingerea că lucrarea de față va deveni o carte de căpătâi pentru următoarele generații de lingviști (și nu numai), o lucrare de referință, indispensabilă pentru oricine dorește să înțeleagă complexitatea limbajului uman dintr-o perspectivă integratoare.

N.B. În structurarea aprecierilor noastre, am încercat să adoptăm întrucâtva maniera de dispunere a ideilor regăsită în lucrarea recenzată. Nu pretindem că am izbutit să redăm stilul autorului și nici nu aspirăm să fi putut cuprinde complexitatea conținutului lucrării de neegalat. Nădărdum doar să fi incitat interesul cititorilor (specialiști ori nu) pentru acest exercițiu al minții, pe care îl propune cartea.

Bibliografie:

- Di Sciullo, A. M., & Boeckx, C. (Eds.). (2011). *The biolinguistic enterprise: New perspectives on the evolution and nature of the human language faculty*. Oxford University Press.
- Givón, T. (2002). *Bio-linguistics: The Santa Barbara lectures*. John Benjamins.
- Ivănescu, G. (2000). *Istoria limbii române*. Editura Junimea. (Original work published 1980)
- Jenkins, L. (2000). *Biolinguistics: Exploring the biology of language*. Cambridge University Press.
- Lieberman, P. (1984). *The biology and evolution of language*. Harvard University Press.
- Lieberman, P. (2006). *Toward an evolutionary biology of language*. Harvard University Press.
- Lightfoot, D. (1984). *The language lottery: Toward a biology of grammars*. MIT Press. (Original work published 1982) Retrieved January 30, 2025, from https://archive.org/details/language-lotteryt0000ligh_q8s6/page/n3/mode/2up
- Philippide, A. (2011). *Istoria limbii române* (G. Ivănescu, C.-G. Pamfil, & L. Botoșineanu, Eds.). Polirom. (Original work published 1894)
- Philippide, A. (2015). *Originea românilor* (Vol. 2, 2nd ed.; R. Vieru, Ed.; A. Gafton, Postface). Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”. (Original work published 1927)
- Pléh, C. (2014). A nyelv evolúciója. In C. Pléh & Á. Lukács (Eds.), *Pszicholingvisztika* (Vols. 1–2, pp. 1033–1088). Akadémiai Kiadó.
- Pușcariu, S. (1937). *Études de linguistique roumaine*. Imprimeria Națională.
- Pușcariu, S. (1976). *Limba română: Privire generală*. Editura Academiei Române.
- Pușcariu, S. (1994). *Limba română* (Vol. 2, Rostirea). Editura Academiei Române.
- Stroik, T. S., & Putnam, M. T. (2013). The biolinguistic turn. In T. S. Stroik & M. T. Putnam (Eds.), *The structural design of language* (pp. 1–33). Cambridge University Press.